

klart frem, at samtiden opfattede urolighederne som en konflikt mellem kronen, adelen og gejstlighedens præstationskrav på den ene side og landbefolkningens manglende villighed på den anden side til at honorere disse krav. Stabiliseringsfasen omkring 1440 er væsentlig for at forstå disse års sociale uro. Forsøg på forhøjelse af landgilden og ulovligt gæsteri har givet været vigtige årsager til oprørene. Landgilden holdt sig stort set uforandret til dels som en konsekvens af opstandene; til gengæld spores tydeligt en tendens til flere småafgifter, som almindeligvis fungerede som en række nye herlighedsafgifter, til godsejeren. Eksempler på øget gæsteri hos bønderne i det 15. århundrede og indførelsen af bispetiende i 1443 er medtaget som udtryk for, at afgiftsniveauet fra ca. 1440 betegner starten på en jævn forhøjelse af den samlede byrde for almuen. Man kan derfor ikke være uenig med forfatteren i, at disse års danske oprør fremstår som almuenes reaktion mod et økonomisk pres fra de store godsbesiddere, og at urolighedernes voldsomhed forstærkedes af den politiske situation under rigsrådsstyret.

Mens bogen har sin styrke ved at anske oprørene i deres sociale og økonomiske sammenhæng, kan der rejses spørgsmål vedrørende udstrækningen af bøndernes hærgen i 1441. En oplysning om Lundenæs slots belejring går tilbage til Hans Svaning, som sammenblander disse års rejsninger til et enkelt oprør. JWS argumenterer for, at Svaning har haft en optegnelse om et angreb på Lundenæs, og at hans omtale af et afgørende slag ved Bistrup ved Gudenåen sandsynligvis er fejl for Bejstrup tæt ved Sct. Jørgensbjerg. Der kan ikke være tvivl om, at Svaning trods sin i øvrigt upålidelige skildring har benyttet andet materiale, men hvorvidt dette har omhandlet oprøret i

1441 er tvivlsomt. Snarere kan der være grund til at formode, at Svaning har kombineret med forlæg og viden fra sin samtid, hvor skipper Klement og bønderne netop huserede ned til Gudenåen (se Historie XIV,1 1981 s. 12-15). Om accepten af den danske Rimkrønike og Christiern Pedersens brug af en nu tabt årbog skal endelig nævnes, at der egentlig ikke er belæg for at hævde en fælles kilde bag disse beretninger.

De anførte bemærkninger samt bogens manglende benyttelse af enkelte nyere forskningsbidrag (f.eks. af E. Österberg) og savnet af en afklaring af begrebet bonde skal ikke skjule, at arbejdets konklusioner generelt ikke lader sig røkke. I sin velkrevne form vil bogen utvivlsomt blive læst af mange med interesse for senmiddelalderlige forhold.

Jens E. Olesen

Per Sloth Carlsen: *Mariager kloster. Birgittinerordenen og bygningshistorien*. (Randers amts historiske Samfund, 1983). 128 s., ill., 89,- kr.

Blandt de tolv klosterordener, der i middelalderen etablerede sig i Danmark, skulle *Birgittinerordenen*, skønt den kun fik oprettet to klostre i landet, blive en af de betydeligste. Ordenen er den eneste klosterorden, der er opstået i Norden, og den er yderligere bemærkelsesværdig ved sin absolutte kvindedominans, skønt den omfatter såvel munke som nonner.

Per Sloth Carlsen, der i en årrække har været tilknyttet Mariager Museum, har på forlaget for Randers Amts Historiske Samfund udsendt en meget velkommen bog om Mariager Kloster og Birgittinerordenen.

I de første afsnit af bogen fortælles veloplagt om fund af kilder til Ma-

riager Klosters historie og videre om ordenens stifter, den højættede, svenske fru Birgitta. Birgitta levede gennem 28 år i et øjensynligt lykkeligt ægteskab med adelsmanden Ulf Gudmundson, et ægteskab, som blev frugtbargjort med otte børn. Først efter ægtemandens død i 1344 fik Birgitta sine berømte, religiøse visioner. Ud fra en række åbenbaringer udformede hun, vistnok stærkt ledet af cistercienserens magister Petrus fra Alvastra Kloster, en detaljeret regel for en ny klosterorden, som hun kaldte Den Hellige Frelserens Orden, senere kendt som Birgittinerordenen. Magister Petrus formenes at have besørget den mere konkrete og jordnære udmøntning af den meget sværmeriske Birgittas ideer.

Da Birgitta af det svenske kongepar fik stillet kongsgården Vadstena til rådighed for en klosterstiftelse, og da hun i løbet af sit senere fireogtyveårige ophold i Rom fik pavelig anerkendelse af sin ordensregel, var den nye orden en realitet. Vadstenas første datterkloster oprettedes i Italien, men i øvrigt virkede birgittinerne hovedsagelig i Østersølandene, England, Nederlandene og Sydtysskland. Før år 1500 talte ordenen mere end 35 klostre.

Mariager Kloster oprettedes i løbet af 1440-erne på en økonomisk baggrund bestående af to nedlagte klostre, nemlig Glenstrup Kloster og Vor Frues Nonnekloster i Randers. Mariager stiftedes som datterkloster af Maribo, og en af dets vigtigste stiftere var rigshovmester Erik Ottesen Rosenkrantz.

Per Sloth Carlsen gør omhyggeligt rede for birgittinerens ejendommelige organisation, hvor hvert enkelt kloster er et dobbeltkloster bestående af et stort, dominerende nonnekloster og et gennem arkitekturen derfra skarpt adskilt, mindre munkekloster. Abbedissen er dobbeltklostrets egentlige overhoved. Han beretter om ordensmed-

lemmernes hverdag, riterne med den megen symbolik, og Mariager Klosters opblomstring i senmiddelalderen samt klostrets tilbagegang og dets bygnings dybe forfald efter reformationen. I dag står tilbage kun en torso af den oprindelige, mægtige klosterkirke samt nordfløjen af munkeklosteret, der bl.a. synes at have rummet brødrenes refektorium (spisesal). I dag benyttes bygningen som dommerkontor.

På baggrund af et stort og vidtspredt materiale: litterære og arkæologiske kilder, de bevarede dele af klosterkomplekset og ældre billedmateriale føres læseren i bogens sidste halvfyndes sider gennem klostret, bygning for bygning og, hvor det er muligt, rum efter rum. Samtidig fortælles om bygningernes anvendelse og det klosterliv, som levedes her i et af landets største og rigeste herreklostre.

Bag bogens skildringer ligger et stort og fortjenstfuldt arbejde med studier og iagttagelser, som læseren delagtiggøres i. Når beretningen om Mariager Kloster, som næsten al dansk klosterhistorie, består af en sammenstykning af hundreder af brudstykker, kan det næppe undgås, at der slipper et par »fregner« med ind i teksten. Således reduceres etsteds de danske Skånelande til »-- de danskdominerede områder i Sydsverige«. Her er dog tale om selve det danske ærkestift, kernedansk land indtil 1658. Et våbenskjold på et træsnit af den Hellige Birgitta nævnes som tilhørende kongen af Neapel. De fire bogstaver S P Q R, der som en skrånjælke ligger over våbnet, må dog vistnok stå for Senatus Populusque Romanus. Et lille sagn om nogle usædelige klosterjomfruer, angiveligt fra Mariager Kloster, har nu nok snarere sit udspring hos Boccaccio.

Dette er dog mindre væsentlige småting. Og *Mariager Kloster* er et arbejde, der gør et spændende, men hidtil

ret uoverskueligt emne tilgængeligt for enhver. Bogen giver oplevelser og god indsigt. Man lærer ikke så lidt om den svenskfødte birgittinerorden i almindelighed og Mariager Kloster i særdeleshed. Udrustet med denne bog får man det fulde udbytte af et besøg ved de trods alt prægtige monumenter, der er tilbage af Mariager Kloster. Glemmes skal det heller ikke, at det indsamlede stof tillige er anvendt højst seværdigt i en permanent udstilling på Mariager Museum.

Per Sloth Carlsens bog anbefales varmt til alle med interesse for middelalder- og klosterhistorie, så meget mere som bogladepriisen på kr. 89,-, det smukke udstyr og tryk taget i betragtning, er særdeles rimelig.

H. Garner Nielsen

Ribe bys jordebog. Grundlagt i 1450erne og videreført til omkring 1600.

Udgivet ved Ingrid Nielsen. Under tilsyn af Thelma Jexlev. (Sydjysk Universitetsforlag, Esbjerg, 1979). 111 s.

Ribe bys jordebog, udgivet af Ingrid Nielsen, er ikke en farvestrålende publikation. Men udgaven giver med sin tekst og nøglen til denne i Ingrid Nielsens kyndige indledning et spændende kig ind i den topografiske struktur i en by så langt tilbage, som det for de færreste danske byer kan gøres. Man har her et omfattende og solidt materiale til forståelse også af byens senere struktur, så meget mere som hovedtrækkene af den middelalderlige byplan stadig er bevaret i den eksisterende gamle bydel.

I indledningen skildrer Ingrid Nielsen først jordebogens historie og ydre, dens skrivere og dateringen af de forskellige hænder; dernæst ordningen af stoffet, med indførslernes topografi-

ske placering ved byens gader og jorder; og endelig indholdet af en række dokumenter (trykt som bilag II) vedrørende erhvervelse, afståelse og udlejning af byens jorder, til supplerende jordebogen. I et afsluttende afsnit belyses jordebogens oprindelsessituation og funktion. I yderligere et par bilag gives der i skematisk form en redegørelse for de forskellige skrivers indførsler i jordebogen og for de forskellige møntsorters optræden i afgiftsangivelserne under de forskellige grundstykker. Det sker ud fra en fin forståelse af, at man på så mange felter som muligt må have afdækket jordebogens struktur for at kunne bruge den, herunder så godt som muligt få tidsfæstet de forskellige indførsler i et kompliceret håndskrift, der er blevet til over et langt tidsrum og indeholder meget få dateringer.

Som en hjælp til arbejdet med den gamle jordebog har Ingrid Nielsen udarbejdet et minutiøst sted- og sageregister og et tilsvarende personregister. Bagest i bogen finder man et kort med middelalderlige og nutidige gadenavne og placering af en betydelig del af jordebogens grundstykker.

I det førnævnte afsnit om en række dokumenter vedrørende byens jorder kommer Ingrid Nielsen ind på flere vigtige problemer i byens middelalderlige topografi, således omkring tingsteder, havnen og torvene; vedrørende de sidste slutter hun indirekte ud fra afgiftsbeløb i jordebogen – som det synes med rette – at der engang var torve langs Overgades sydside og ved Sønderportsgades sydende. Afsnittet demonstrerer, hvilke spændende indblik denne jordebog giver i en betydningsfuld bys middelalderlige topografi.

Ole Degn